

JONN ELLEDGE

O ISTORIE
A LUMII
ÎN 47 DE
GRANIȚE

POVEȘTILE
DIN SPATELE LINIILOR
DE PE HĂRȚILE NOASTRE

Traducere din limba engleză
de Petru Iamandi

POLIROM
2024

CUPRINS

<i>Lista hărților</i>	9
<i>Introducere</i>	11

Partea întâi

ISTORII

Unificarea Egiptului de Sus cu Egiptul de Jos	21
Marele Zid Chinezesc și granița ca element unificator	25
De ce nu este Europa o peninsulă a Asiei?	31
Limesul roman și puterea periferiei	36
Moștenirile lăsate de Carol cel Mare	43
Granițele Marii Britanii	50
Despre feudalism, marchizi, margrafi și seniorii mărcilor	57
Ginghis Han și politica granițelor deschise	62
Spania și Portugalia își împart lumea	69
Și sfânt, și roman, și imperiu	75
Marea Britanie, Irlanda și inventarea colonialismului cartografic	82
Atât de greșit înțeleasa linie Mason-Dixon	88
Napoleon I și reformarea guvernărilor locale	96
Invadarea Mexicului de către americani	102
Problema Schleswig-Holstein	107
„...Unde n-a călcat picior de alb”	113
Comisia pentru granița dintre Sudan și Uganda	120
Naționalismul european și Statele Unite ale Austriei Mari	125
Marea Britanie și Franța își împart Orientul Mijlociu	132
Împărțirea Ulsterului	138
Împărțirea Indiei	143
Cortina de Fier și împărțirea Berlinului	151

Partea a doua

MOȘTENIRI

Königsberg/Kaliningrad, estul Germaniei/vestul Rusiei	159
Ciudatul caz al Triunghiului Bir Tawil.....	165
Pericolele grădinăritului în zona demilitarizată coreeană.....	169
Linia cu nouă segmente a Chinei și cei care o contestă	176
Granițele incerte dintre Israel și Palestina.....	182
Orașele gemene siameze Baarle-Hertog și Baarle-Nassau.....	189
Granița dintre SUA și Canada și problema liniilor drepte	193
Câteva teritorii care nu sunt elvețiene	198
Câteva însemnări despre microstate.....	204
Limitele orașelor	209
Blestemul suburbiilor și granițele Detroitului.....	215
Washington, DC și pătratul dintre state.....	220
Hotarele Țării de Dedesubt	226
Câteva invazii întâmplătoare	232
Costa Rica, Nicaragua și „Războiul Google Maps”	237
Dilema cartografului.....	241

Partea a treia

EXTERNALITĂȚI

O scurtă istorie a meridianului zero.....	247
Câteva însemnări despre fusurile orare	254
Scurt istoric al Liniei Internaționale de Schimbare a Datei	260
Despre granițele maritime și dreptul mării.....	266
Câte ceva despre țările fără ieșire la mare	272
Cum au fost înghețate revendicările teritoriale în Antarctica.....	275
Cealaltă Europă, mai mare și mai muzicală	282
Granițe în aer.....	288
Ultima frontieră.....	292
Concluzii: capăt de linie.....	299
<i>Surse și recomandări de lectură</i>	<i>303</i>
<i>Mulțumiri</i>	<i>315</i>
<i>Index</i>	<i>317</i>

Opt ani mai târziu, în noiembrie 1884, reprezentanți ai fiecărei puteri europene importante, plus ai Statelor Unite și ai Imperiului Otoman, s-au așezat în jurul unei mese, la Berlin, lângă o hartă enormă a Africii. Misiunea lor era să hotărască regulile după care urmau să împartă un continent de trei ori mai mare decât Europa. Niciun african nu se afla în sală – unul care încercase să obțină o invitație, sultanul Zanzibarului, fusese luat în răs – și numai doi delegați puseseră piciorul pe continentul african. Dar, în doar câțiva ani, 80% din Africa va fi sub stăpânire europeană – iar statul înființat de Leopold va fi scena unora dintre cele mai abominabile crime comise vreodată de imperialismul european, familiarizat de mult cu atrocitățile.

Nici Leopold, nici conferința convocată în urma aventurii lui nu au dat startul împărțirii Africii – un termen eufemistic și bizar pentru cucerirea militară a celui de-al doilea continent ca mărime al planetei. În unele părți din Africa, europenii erau prezenți de mai multe secole: portughezii stăpâneau Angola, în sud-vest, și Mozambicul, în sud-est, încă din secolul al XVI-lea, Compania Olandeză a Indiilor Orientale stăpânise Capul Bunei Speranțe, dar îl pierduse în favoarea britanicilor, iar francezii intrau în Algeria.

Dar, în cea mai mare parte a epocii imperialiste, încercările de a explora interiorul părții de vest a continentului fuseseră zădărnice de faptul că albi care se aventurau acolo aveau prostul obicei de a muri de malarie. Prezența europeană în Africa se mărginise la punctele comerciale de pe coastă și adesea fusese neoficială, limitându-se la negoț. Supunerea ei din punct de vedere politic nu fusese niciodată un obiectiv declarat.

În secolul al XIX-lea, trei factori au schimbat acea stare de lucruri. În primul rând, descoperirea chininei ca antidot al malariei le-a permis europenilor să reziste la tropice. În al doilea rând, revoluția industrială a produs vapoare cu abur, căi ferate și arme: cu alte cuvinte, era mai ușor să transporti persoane în interior, să duci resursele valoroase spre exterior și să îi ții la respect pe localnicii care se împotriveau.

În al treilea rând, a apărut acel rege belgian, atât de hotărât să construiască un imperiu, încât a făcut tot posibilul să își însușească acea zonă de pe hartă care nu atrăsese atenția nimănui.

Stanley a explorat bazinul fluviului Congo vreme de aproape cinci ani, încheind tratate care dădeau la schimb cantități infime de produse de lux europene pentru teritorii întinse ai căror locuitori nu știau ce semnează. Într-unul dintre tratate, șefii triburilor mafela și ngombi ofereau Asociației

Africane Internaționale control politic, sprijin militar și drepturi depline asupra pescuitului, exploatării pădurilor și vânatului. Asociația nu se lăsa mai prejos, promițând că europenii „își vor da toată silința pentru ca teritoriul lor să prospere la maximum”, plus o bucată de pânză pe lună. Cei doi șefi de trib *și-au primit* bucată de pânză, dar ce mod odios de a te purta cu băștinașii, chiar și după standardele colonialismului european!

Asta, desigur, nu l-a deranja pe Leopold. Regele s-a arătat mai îngrijorat de interesul tot mai mare manifestat de alte puteri europene care se buluceau în bazinul fluviului Congo, după principiul „nici mie, nici ție”. Francezii s-au alăturat iureșului în 1881, trimițând un explorator italian pe nume Pierre Savorgnan de Brazza, care i-a fermecat pe localnici, a călătorit mult în interior și a întemeiat un oraș pe malul drept al fluviului Congo, pe care l-a botezat, cu modestie, Brazzaville*.

Faptul în sine a înfuriat celelalte puteri. Portughezii, de exemplu, au încercat să-și reafirme dreptul asupra Regatului Kongo, aflat la sud, pe care l-au revendicat invocând defunctul Tratat de la Tordesillas și amestecul lor mai recent în politica localnicilor. Apoi, ca să pară mai convingători, au cerut ajutorul britanicilor, sugerând că, dacă nu-l primesc, se vor adresa francezilor; britanicii au acceptat, hotărâtor fiind argumentul potrivit căruia, împreună cu portughezii, îi puteau împiedica pe toți ceilalți să ajungă la Oceanul Atlantic. Între timp, Leopold i-a convins pe francezi să îi sprijine pretențiile evident firave, promițându-le că, dacă planul lui va da greș, ei vor avea întâietate asupra teritoriului său. Nimeni nu voia ca francezii să dea mâna cu Leopold, fapt care a încurajat alte puteri să îl susțină. Una peste alta, situația se putea complica și mai mult, foarte rapid, mai ales că nimeni nu se ostenea să îi întrebe pe localnici ce credeau despre tot ce se întâmplă.

În toată această tevdură a intervenit un om care, sper că vă amintiți, avea destulă experiență în refacerea hărților. Cancelarul german Otto von Bismarck nu s-a arătat foarte interesat de Africa (deși unii industriași care

* Republica Congo este numită uneori și Congo-Brazzaville, ca să se deosebească de Republica *Democratică* Congo, cunoscută și sub numele de Congo-Kinshasa (și, cândva, cu mult timp în urmă, Congo-Léopoldville), aflată de cealaltă parte a fluviului. Confuzia îmi pare a fi un argument temeinic pentru ca a doua dintre ele să revină la numele de Zair, pe care l-a avut în anii 1971-1997, localnicii însă nu sunt de acord și, dat fiind că acest capitol este despre cum albi s-au bătut pentru Africa, poate că e mai bine să nu-mi dau cu părerea.

transformau statul abia recent încheiat într-o superputere (aveau alte păreri). Pe el îl interesa mai ales echilibrul de putere din Europa și nu rata nicio ocazie să-și arate mușchii în fața celorlalți. Ultimii 70 de ani de relativă pace în Europa s-au datorat în mare măsură Congresului de la Viena, uriașa conferință de pace post-napoleoniană din iarna anilor 1814-1815. De ce să nu-și întărească propria poziție, de ce să nu întărească și poziția diplomatică a Reichului, repetând trucul?

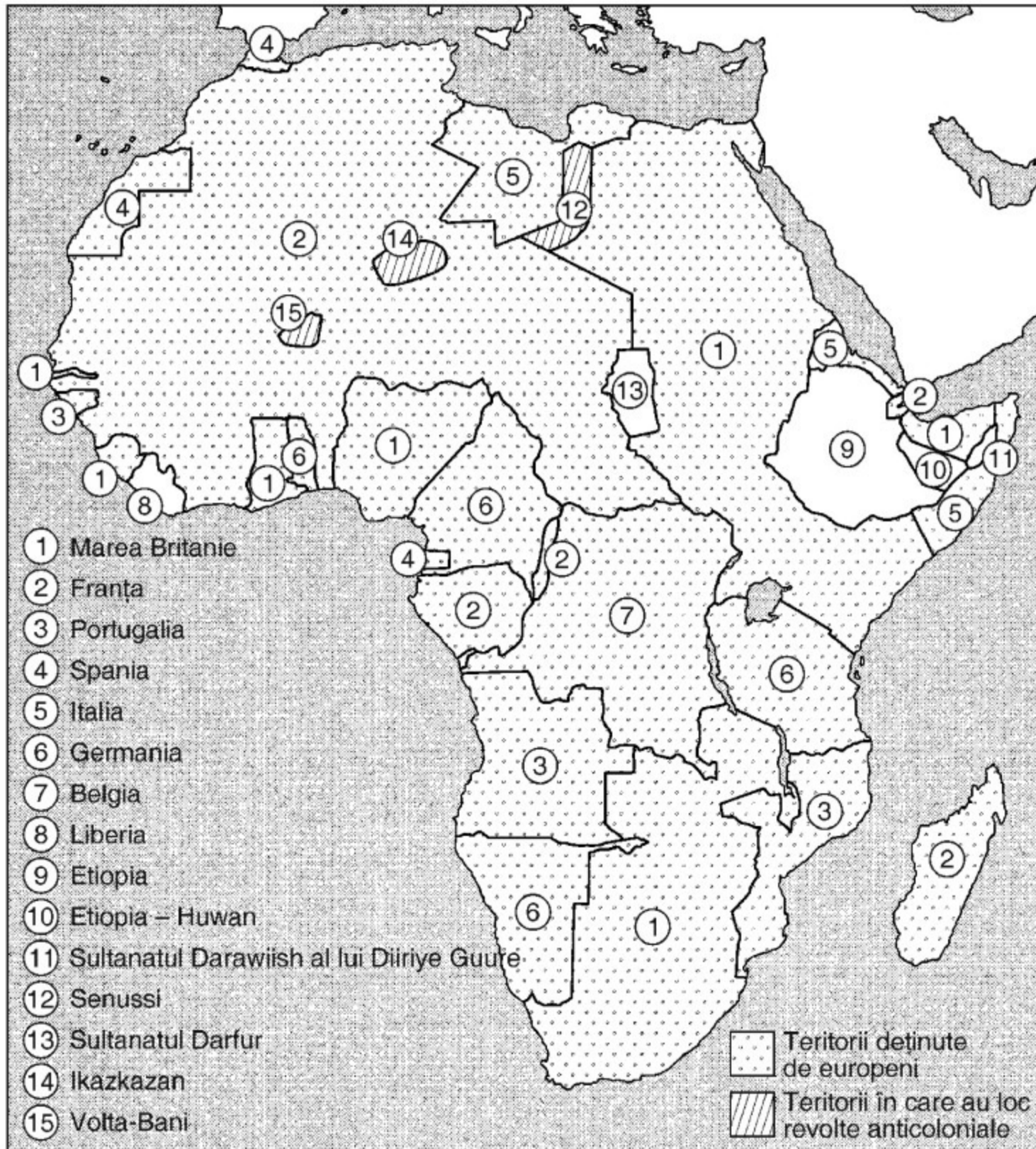
Așa încât, atunci când portughezii au cerut o întrunire la nivel înalt, Bismarck i-a invitat, alături de alte douăsprezece țări, să-și trimită delegați la Berlin ca să rezolve întreaga problemă. La un calcul aproximativ, toată* lumea a fost acolo – adică toată lumea albă.

După câteva luni de eforturi susținute în fața unei hărți uriașe a Africii, majoritatea puterilor au căzut de acord asupra „Legii Generale”. Sclavia, cel puțin la nivel oficial, urma să fie abolită, iar sferele de influență – odată stabilite – vor împiedica trupele de europeni înarmați să se bată între ele. (Cel puțin această parte a fost un succes: în următorii treizeci de ani, Europa nu va mai cădea pradă războiului.) Ca să se maximizeze beneficiile economice ale colonialismului pentru cei care se îndeletniceau cu colonizarea în bazinul fluviului Congo, comerțul va fi liber, la fel și circulația pe Congo și Niger.

Dar măsura cea mai nocivă a fost adoptarea principiului „ocupației efective”. Pentru ca o pretenție teritorială să fie validă, orice putere străină trebuia să se afle în posesia teritoriului respectiv, prin control militar sau polițienesc. Teritoriul deținut nu implica obligații foarte mari din partea statului care îl revendica, întrucât puteri precum Marea Britanie și Franța, care deja aveau pretenții teritoriale, au respins ideea de a face mai mult pentru localnici doar ca să păstreze acele teritorii. Aceasta însemna că, prin Conferința de la Berlin, s-a recunoscut la nivel internațional un regim al puterii coloniale fără responsabilități. Acum, Africa devenise un loc ce putea fi exploatat în folosul altora, nu și al ei – un întreg continent pe care europenii îl puteau împărți între ei, folosind linii suspect de drepte, și din care puteau exporta resurse fără a face mai nimic pentru cei care îl numeau casa lor.

Pe 27 februarie 1885, chiar în ziua în care s-a încheiat conferința, Bismarck a semnat o cartă împreună cu Societatea pentru Colonizarea

* Singurele țări europene care nu au participat, fără să includem microstatele, au fost Grecia, Serbia, România și Luxemburg.

Rezultatele împărțirii Africii. În 1913, cea mai mare parte a continentului era deja dominată de câteva puteri europene, deși unele regiuni se revoltaseră. (Pentru cei nedumeriți, Huwan – Statul Regional Somali al Etiopiei de azi – se revoltase împotriva Etiopiei.)

Germană, prin care aceasta avea voie să înființeze un protectorat german în regiunea Marilor Lacuri africane. Au urmat și altele. În următorul deceniu, italienii au intrat în Eritreea și Somaliland, francezii a înhățat părți mari din Africa de Vest și Sahel, britanicii au luat Nigeria și o mare parte din Africa de Est, începând să-și croiască drum în sus, de la Capul Bunei Speranțe. În 1890, lordul Salisbury, premierul Marii Britanii, a rezumat situația în poate cel mai faimos discurs ținut vreodată despre colonialism

și granițe, pe care l-am citat în introducere, dar care merită repetat: „Ne-am apucat să tragem linii pe hărți acolo unde n-a călcat picior de alb; ne-am oferit munți, râuri și lacuri unii altora, în pofida unui mic impediment: fără să știm exact unde se aflau acei munți, acele râuri și acele lacuri”. Acesta nu este unul din multele momente care sunt considerate atrocități ale trecutului doar atunci când sunt privite retrospectiv: cei care le-au comis știau exact ce fac.

Conferința de la Berlin a mai avut un efect, imediat: i-a împlinit dorința lui Leopold. Chiar dacă Belgia încă nu avea un imperiu, Leopold era recunoscut la nivel internațional ca suveran al unei regiuni de 79 de ori mai mari decât micul său regat. De acum încolo regiunea va fi cunoscută sub numele de Statul Liber Congo. Acest nume este un fel de traducere eronată – mai literar, l'État Indépendant du Congo înseamnă Statul Independent Congo, adică nu era o posesiune imperialistă a altui stat. Numele a prins, fiindcă regiunea era scutită de taxe vamale, iar capitalul străin era liber să facă ce voia. Totodată, numele pare de o ironie oribilă fiindcă, așa cum avea să se dovedească foarte curând, capitalul străin voia să îi supună pe congolezi la muncă forțată și să golească țara de cauciuc, ulei de palmier și fildeș. Agenții lui Leopold îi băteau pe localnici sau le răpeau familiile ca să îi silească să muncească. Armata lui privată, alcătuită din soldați africani comandați de ofițeri europeni, *Force Publique*, înăbușea rebeliunile măcelărind familii și incendiind satele și nu se dădea în lături de la a le reteza mâinile copiilor ca avertisment pentru adulți. În douăzeci și ceva de ani, populația regiunii a scăzut cu 60%.

Chiar și la apogeul imperialismului, asemenea practici erau prea de tot. Joseph Conrad a scris *Inima întunericului* pentru a scoate în evidență brutalitatea statului. Intelectuali din Marea Britanie și de prin alte părți au întemeiat Asociația Reformării Statului Congo cu scopul de a-l scăpa din ghearele lui Leopold și a-l plasa sub controlul unui guvern colonial european mai responsabil. Acest lucru s-a întâmplat în 1908, când Congo a încetat să mai fie proprietatea personală a regelui și a devenit o colonie belgiană; a urmat independența, în 1960. Astăzi, ceea ce a fost cândva Statul Liber Congo e cunoscut sub un alt nume, și el plin de ironie: Republica Democratică Congo.

Războaiele care par să macine frecvent această parte a Africii se pot pune, în parte, pe seama atitudinii liderilor Europei din anii 1880. În 1959, antropologul american George P. Murdock a încercat să stabilească granițele

etnice interne ale Africii, așa cum erau ele în ajunul Conferinței de la Berlin. Murdock a realizat o hartă mult mai complexă decât au recunoscut vreodată europenii, unele regiuni (Nigeria, Sudan, bazinul Congo) fiind puternic fragmentate. Unele populații au fost înghesuite cu altele, pe care le considerau dușmane; alte neamuri s-au trezit că ținuturile lor natale au fost divizate de liniile trasate la Berlin.

După o jumătate de secol, doi specialiști de la Centre for Economic and Policy Research, cu sediul în Londra, au suprapus hărțile statelor de azi cu cele datorate lui Murdock și au încercat să cuantifice efectele. Cei doi au descoperit că „intensitatea conflictelor civile, reflectată în numărul victimelor și în durata lor, este cu aproximativ 25% mai mare în regiunile în care locuiesc etniile care au fost divizate (în comparație cu ținuturile natale ale celor care nu au fost divizate)”. Mai mult, „un grup etnic care locuiește lângă ținutul natal al unei etnii divizate e mai predispus, în medie, cu 5% să intre într-un conflict civil”. Nu doar cuceririle și exploatarea au afectat Africa, ci și modul nesăbuit în care continentul a fost fărâmițat, lipsit de o coerență firească, creând situații în care multe grupuri au simțit instinctiv o mai mare afinitate față de vecinii de peste o graniță națională decât față de concetățenii lor din capitală.

Cu alte cuvinte: granițele stabilite aiurea costă vieți omenești.